

Юридичні науки

УДК 342.95 (477)

Коломієць Михайло Вікторович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Коломиец Михаил Викторович

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Kolomiets Mykhailo

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

**ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ У СФЕРІ
АНТИКОРУПЦІЙНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ТА
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НА ПРИКЛАДІ СІНГАПУРУ
ПРЕЗУМПЦИЯ НЕВИНОВНОСТИ В СФЕРЕ
АНТИКОРРУПЦИОННОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
СУДОПРОИЗВОДСТВА И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ НА ПРИМЕРЕ
СИНГАПУРА
PRESUME OF INNOCENCE IN THE SPHERE OF ANTI-
CORRUPTION NATIONAL COURT PROCEEDINGS AND FOREIGN
EXPERIENCE ON THE EXAMPLE OF SINGAPORE**

Анотація. В статті досліджуються особливості принципу презумпції невинуватості у сфері антикорупційного судочинства. Аналізуються постулати принципу презумпції невинуватості, положення Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, досліджуються прояви порушення презумпції невинуватості. Також

розглянуто досвід Сінгапуру в контексті презумпції невинуватості у сфері антикорупційного судочинства

Ключові слова: *презумпція, невинуватість, судочинство, корупція, держава, вирок, порушення.*

Summary. *The article explores the features of the principle of the presumption of innocence in the field of anti-corruption justice. The postulates of the principle of presumption of innocence, the provisions of the Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine are analyzed, the manifestations of violations of the presumption of innocence are examined. Singapore's experience in the context of the presumption of innocence in the field of anti-corruption litigation is also examined*

Key words: *presumption, innocence, justice, corruption, state, sentence, violation.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення корупція – це одне із найбільш небезпечних для суспільства та держави суспільно негативних і шкідливих явищ, оскільки саме корупція підриває авторитет державного апарату та його органів, дискредитує його діяльність і функціонування, руйнує основні принципи, на які спирається будь-яка демократична і правова держава, принципи рівності громадян перед законом, справедливості, неупередженості правосуддя, захищеності людини правоохоронними інституціями тощо, від різного роду протиправних посягань і свавілля публічних службовців тощо.

Розбудова правової держави в Україні висуває на перший план завдання щодо забезпечення прав і законних інтересів громадян, верховенство закону у всіх сферах державного та громадського життя. Тому, в усіх галузях чинного законодавства першочергово повинні одержати нормативне закріплення принципи, за допомогою яких

забезпечуються права людини. В зв'язку з вищезазначеним особливу увагу в сучасних умовах необхідно звернути на принцип презумпції невинуватості у сфері антикорупційного національного законодавства та врахування відповідно зарубіжного досвіду.

Метою дослідження є аналіз особливостей презумпції невинуватості у сфері антикорупційного національного законодавства з урахуванням зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Принцип презумпції невинуватості – це основоположне кредо будь-якої цивілізованої держави, яке записане в усіх міжнародних документах про права людини. Тому, в умовах сьогодення приведення антикорупційної у відповідність із міжнародними стандартами у сфері запобігання корупції й відповідно впровадження в нашій державі найкращих практик іноземних держав у сфері запобігання протидії корупції є надзвичайно важливим.

Розглядаючи принцип презумпції невинуватості, в першу чергу доцільно звернути увагу на відповідні законодавчі положення. Так, у чинному законодавстві принцип презумпції невинуватості обвинуваченого закріплений у ст. 62 Конституції України [1], а його окремі положення знайшли відображення у ст. 5, 15, 22, 53, 73, 74, 327 Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) [2].

Відповідно до ст. 62 Основного Закону держави особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [1]. Вищезазначене конституційне положення знайшло своє закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві.

Взагалі в КПК України визначені 5 постулатів принципу презумпції невинуватості, які знайшли своє відображення в ст. 17. Це такі постулати:

- особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили;
- ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом;
- підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом;
- усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи;
- поведження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою [2].

Слід відмітити, що засада презумпції невинуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення свою дію поширює не тільки на таких учасників провадження, як підозрюваний та обвинувачений а й на інших учасників кримінального провадження. Так, зокрема під її захистом перебуває будь-яка особа у кримінальному судочинстві, стосовно якої ведуться дії інкримінаційного характеру. Це, зокрема, може бути свідок, якого допитують про обставини, що можуть бути використані проти нього. Дія презумпції невинуватості зберігається і щодо підозрюваного чи обвинуваченого, кримінальне провадження стосовно яких закривається судом у зв'язку зі звільненням їх від кримінальної відповідальності. У цьому випадку вина названих учасників провадження встановлюється слідчим та прокурором, з ними може погодитись і суд. Але вина

встановлюється при цьому не для визнання особи винною вироком суду і покарання, а з метою закриття кримінального провадження [3, с. 107]. Суд не визнає особу в цьому випадку винною у вчиненні злочину своїм вироком. Він виносить ухвалу про закриття кримінального провадження, яка не замінює обвинувального вироку, а лише після його вступу в законну силу ним особа може бути офіційно визнана винною. Тому й не випадково, що в таких випадках особа визнається такою, що не має судимості [4].

Разом з тим, в кримінальному провадженні презумпція невинуватості, в контексті вищевказаних нами постулатів – це об'єктивне правове положення, згідно з яким:

- ніхто не може бути визнаний винуватим у вчиненні злочину, а також підданий кримінальному покаранню інакше як за вироком суду і згідно з законом;
- обвинувачений (підслідний, підсудний) не вважається винуватим, доки його вину не буде доведено в передбаченому законом порядку і встановлено вироком суду, що набрав законної сили;
- обов'язок встановлення об'єктивної істини у справі, доказування юридично значимих обставин справи покладається на орган дізнання, слідчого, прокурора, суд (суддю). Особа, що перебуває під слідством, не повинна доводити свою невинуватість. Ненадання нею доказів своєї невинуватості за жодних обставин не може бути витлумачено як доказ вини;
- постанова про притягнення особи як обвинуваченого та про обрання запобіжного заходу, обвинувальний висновок та обвинувальний вирок повинні ґрунтуватися на сукупності неспростовних та достовірних доказів;
- всі сумніви у справі, в тому числі сумніви щодо допустимості та достовірності наявних або наданих для використання фактичних даних, якщо вичерпані всі способи для їх усунення, повинні

тлумачитись та розв'язуватися на користь обвинуваченого чи особи, що перебуває під слідством.

- недоведена вина дорівнює доведеній невинуватості. Суд проголошує виправдувальний вирок, а орган дізнання, слідчий та прокурор закривають кримінальну справу за відсутністю складу злочину, якщо вину обвинуваченого або особи, що перебуває під слідством, у вчиненні кримінального правопорушення не доведено.
- «тягар доказування» усіх обставин, необхідних для розв'язання справи, покладається на орган дізнання, слідчого, прокурора (ч. 2 ст. 62 Конституції, ч. 2 ст. 22 КПК) [5, с. 87-88].

Таким чином, можемо констатувати, що у цих положеннях закладений шляхетний інститут кримінально-процесуального права.

Разом з тим, в сфері антикорупційного судочинства можливі порушення досліджуваного принципу.

Слід зазначити, що в антикорупційній сфері порушення конституційного принципу здійснюються як правило, політичними та державними діячами, які, майже кожен день по телебаченню, радіо, через інші засоби масової інформації проповідують презумпцію винуватості, стверджуючи на самих ранніх стадіях кримінального провадження про винуватість заявлених конкретних осіб у вчиненні корупційних злочинів, заявляючи про абсолютну доведеність їх вини та неминучість покарання судом. Крім того, принципу презумпції невинуватості недодержуються також й журналісти, які в своїх репортажах самостійно, чи за наявності не доведених фактів, приписують тій чи іншій особі визначене корупційне правопорушення, яке, можливо, вона і не вчиняла. І все це, незважаючи на відсутність судового розгляду щодо вчиненого правопорушення і доведеності вини [6].

Отже, як ми бачимо, в нашій державі презумпція невинуватості в сфері антикорупційного судочинства порушується доволі таки часто.

Також досліджуючи принцип презумпції невинуватості в сфері антикорупційного законодавства доцільно звернути увагу на рішення Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України, яким було визнано вказану норму КК України неконституційною.

У своєму Рішенні Конституційний Суд підкреслив, що протидія корупції має здійснюватися виключно правовими засобами з дотриманням конституційних принципів та приписів законодавства, ухваленого відповідно до Конституції України.

Зокрема, за приписами статей 62, 63 Конституції України законодавче формулювання складу такого злочину, як незаконне збагачення, не може: покладати на особу обов'язок підтверджувати доказами законність підстав набуття нею у власність активів, тобто доводити свою невинуватість; надавати стороні обвинувачення право вимагати від особи підтвердження доказами законності підстав набуття нею у власність активів; уможлиблювати притягнення особи до кримінальної відповідальності лише на підставі відсутності підтвердження доказами законності підстав набуття нею у власність активів.

Конституційний Суд України вважає, що дотримання вимоги ясності і недвозначності норм, які встановлюють кримінальну відповідальність, є особливо важливим з огляду на специфіку кримінального закону та наслідки притягнення до кримінальної відповідальності, адже притягнення до такого виду юридичної відповідальності пов'язане з можливими істотними обмеженнями прав і свобод людини [7].

Конституційний Суд України наголошує, що конституційні приписи щодо презумпції невинуватості та неприпустимості притягнення особи до відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів мають застосовуватися рівною мірою до

всіх осіб. Конституція України не допускає звуження чи скасування вказаних гарантій стосовно окремих категорій осіб.

Конституційний Суд України зауважує, що положення статті 368-2 Кодексу сформульовані так, що сумніви стосовно законності підстав набуття особою у власність активів у значному розмірі можуть тлумачитися не на користь цієї особи та можуть розглядатися як підтвердження її незаконного збагачення, хоча відповідно до частини третьої статті 62 Конституції України «усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь» [7].

Отже, скасування даної норми КК України відповідає якраз принципу презумпції невинуватості.

Хоча з приводу даного рішення були висловлені окремі думки. Наприклад, суддя С. Головатий вказує, що формулювання статті 368-2 Кримінального кодексу України жодним чином не дає підстав для припущення, що підозрюваний/винувачений (сторона захисту) несе тягар доведення своєї невинуватості чи спростування аргументів винувачення. Таке формулювання не вимагає від особи пояснювати законність походження своїх доходів чи надавати будь-яке інше підтвердження або інформацію. Приписи статті 368-2 Кримінального кодексу України стосуються доказів, на підставі яких має бути підтверджено відсутність законних джерел набуття у власність активів у значному розмірі, що належать посадовій особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Такі докази, за правилами кримінального провадження, мають збирати та надавати судові органи публічного винувачення. Отже, закладений у статті 368-2 Кримінального кодексу України підхід створює рівновагу між інтересом держави в сфері боротьби з корупцією та правами підозрюваного/винуваченого, покладаючи на прокурора обов'язок довести вину особи, яку підозрюють/винувачують у

вчиненні злочину, чим є незаконне збагачення, а особа може її спростувати [8].

Також заслуговує позиція В. В. Лемака щодо співвідношення статті 368-2 КК України та презумпції невинуватості. Найбільш серйозна «претензія» до статті 368-2 КК - це нібито її невідповідність двом конституційним принципам: презумпції невинуватості особи та так званому «принципу мовчання». «принцип мовчання» передбачає, що «особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом» (частина перша статті 63 Конституції України).

Суддя вказує, що Як носій спеціального статусу, чиновник має згідно із законом певні обов'язки, які випливають із такого статусу. Серед них не лише подання декларації, а й обов'язок на вимогу уповноваженого державного органу надати додаткові пояснення чи документи, які відображають його майновий стан, доходи і витрати. Іншими словами на чиновника покладено обов'язок підтвердити та пояснити відомості, які пов'язані з його життям. При цьому йдеться не про притягнення до юридичної відповідальності, а про виконання встановленого законом обов'язку, який чиновник добровільно взяв на себе, обійнявши посаду. Звісно, у цих правовідносинах чиновник не може відмовлятися від виконання обов'язку, прикриваючись «принципом мовчання» (про «покази» не йдеться) чи принципом невинуватості (про жодну «вину» також не йдеться).

Після отримання від чиновника пояснень і документів, уповноважені державні органи оцінюють їх і можуть дійти висновку, що надані пояснення і документи не підтверджують законності набуття у власність активів у значних розмірах, внаслідок чого виникають підстави для кваліфікації діяння чиновника за 368-2 КК. Отже, якщо особа не може обґрунтовано пояснити походження власних активів у значному розмірі у

зв'язку з її законним доходом, то це не є достатнім для того, щоб визнати її винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, яке було передбачено статтею 368-2 КК; воно є лише законною підставою для початку кримінального провадження за вказаною статтею КК України [9].

Тобто, як ми бачимо, погляди суддів щодо презумпції невинуватості і ст. 368-2 КК України різняться між собою.

В контексті протидії корупції та дотримання принципу презумпції невинуватості доцільно досліджувати зарубіжний досвід на прикладі Сінгапуру, оскільки антикорупційна політика цієї держави підтверджує, що подолати корупції можна.

Так, зокрема, одним із найбільш дискусійних питань є те, що в Сінгапурі в сфері антикорупційного судочинства принцип презумпції невинуватості не діє, отже обвинуваченому в корупційному діянні доводиться самому доводити свою невинуватість.

Для України таке положення буде відступом від ст. 62 Конституції України та ст. 17 КПК України, оскільки доводити вину у вчиненні злочинів повинна тільки сторона обвинувачення.

Крім того, в Сінгапурі діє правова презумпція, що грошові кошти (майно тощо), які були одержані без достатніх правових підстав, вважаються результатом злочинної діяльності, а підозрюваний повинен документально довести та підтвердити, що вони отримані законним шляхом [10].

В свою чергу, в нашій державі притягнення до відповідальності можливе тільки за наявності обвинувального вироку суду. На нашу думку, запозичення досвіду Сінгапуру в контексті доказування походження коштів (майна) для України буде дійсно доречним і позитивним, як в контексті протидії корупції, так і не буде відхилення від принципу презумпції невинуватості.

Висновки. Таким чином проаналізувавши особливості принципу презумпції невинуватості ми дійшли до висновку, що презумпція невинуватості визнається однією з основоположних засад, насамперед, кримінального судочинства в правовій державі. Водночас вона є важливим елементом права на справедливий суд. Суть презумпції невинуватості зводиться до того, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Примітно, при цьому, що жодна особа не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Для прикладу в сфері антикорупційного судочинства в Сінгапурі презумпція невинуватості не діє. В цьому аспекті позитивним для України буде досвід Сінгапуру в контексті доведення походження коштів (майна).

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України від 08.03.2013. 2013 р., / № 9-10 /, стор. 474, стаття 88.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар. за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. Офіційний вісник України. 2001. № 21.
5. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. К.: Алерта, 2014. 768 с.
6. Попелюшко В.О. Чому конституційну формулу принципу презумпції невинуватості треба змінити. Часопис Національного університету

- «Острозька академія». Серія «Право». 2012. №1(5). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pvontz.pdf>. (дата звернення: 18.01.2019).
7. Рішення Каонституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України. Офіційний вісник України від 14.05.2019. 2019 р., № 36, стор. 122.
  8. Розбіжна думку судді Сергія Головатого у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України (справа № 1-135/2018(5846/17) (Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb01d710-19#n2>
  9. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nd01d710-19#n56>
  10. Мамченко Н. За відмову обвинуваченого давати свідчення наступає кримінальна відповідальність: судді Антикорсуду вивчають досвід Сінгапуру. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/148500-za-vidmovu-obvinuvachenogo-davati-svidchennya-nastupaye-kriminalna-vidpovidalnist-suddi-antikorsudu-vivchayut-dosvid-singapuru>. (дата звернення: 18.01.2019).